

Галина Бачинська

(Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка)

Марія Тишковець

(Тернопільський державний медичний
університет ім. І. Я. Горбачевського)

УРБАНОНІМНА СИСТЕМА МІСТА ТЕРНОПОЛЯ

У статті розглядається одна зі складових мікротопонімії м. Тернополя, а саме – його урбанонімна система.

Базою творення власних назв внутрішньоміських об'єктів передусім виступають антропоніми і топоніми, що включають в себе реальні імена та прізвища людей, назви мікрооб'єктів, населених пунктів тощо.

Ключові слова: антропонім, урбанонім, власне ім'я, прізвище, топонім.

Галина Бачинская, Мария Тышковец. УРБАНОНИМНАЯ СИСТЕМА ГОРОДА ТЕРНОПОЛЯ

В статье рассматривается одна из составляющих микротопонимии г. Тернополя, а именно – его урбанонимная система.

Базой создания имен внутригородских объектов прежде всего выступают антропонимы и топонимы, включающие в себя реальные имена и фамилии людей, названия микрообъектов, населенных пунктов и тому подобное.

Ключевые слова: антропоним, урбаноним, имя, фамилия, топоним.

Galyna Bachynska, Maria Tyshkovets. THE URBANONYM SYSTEM OF TERNOPIŁ

The article deals with urbanonym system, one of the components of Ternopil microtoponymics.

The bases for the creation of proper names of intracity objects are athroponyms and toponyms, which include the real names of people, names of microobjects and settlements and so on.

Key words: anthroponym, urabnonym proper name, surname, toponym.

Місто – живий організм, який постійно змінюється. У сучасному добре розвиненому місті головними є вулиці. У минулому в центрі уваги були будинки і їх жителі, вулиць у сучасному розумінні не було. Назви внутрішньоміських об'єктів в українській ономастиці є ровесниками самих міст. Із 700 українських топонімів XI – XIV століття, поданих в «Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі», близько 100 одиниць становлять урбаноніми [3, с. 313].

Предметом нашої статті стали урбаноніми м. Тернополя.

Урбаноніми належать до частково вивчених одиниць, незважаючи на те, що становлять одну із найчисельніших груп онімного простору. В українській ономастиці, як і в інших слов'янських ономастиках, цей клас онімів почав досліджуватися в останні десятиліття.

Вивчення та аналіз сучасних назв міста є актуальними і важливими, адже саме ці назви відбивають цінності того періоду, коли вони виникли, і ставлення мешканців міст до цих найменувань.

Дослідженню урбанонімного простору присвячені розробки багатьох науковців. Так, Ю. Карпенко у статті «Синхронічна сутність семантичного способу словотвору» поглиблює розуміння механізму утворення урбанонімів за допомогою одного з основних для цього класу способів словотвору – лексико-семантичного. Урбаноніми Закарпаття вивчали К. Галас, М. Романюк, Х. Зикань, Н. Кидибиц, О. Негер, які досліджували етимологію, мотиви номінації,

причини перейменування та ін. питання. В. Лучик пояснює, якими шляхами розвивалися урбаноніми української мови. Він виділяє семантичні типи урбанонімів залежно від принципів номінації, мотиваційних ознак і значень твірних слів. На проблемах перейменування об'єктів зупиняється О. Тарасенко. Аналіз твірних основ урбанонімів м. Кіровограда з погляду їх семантики подає Р. Ляшенко. Питання класифікації урбанонімів розглядалися у працях А. Селіщева, Н. Подольської, О. Суперанської, В. Жучкевича, Е. Мурзаєва.

Мета дослідження – розглянути урбанонімну систему м. Тернополя на сучасному етапі її розвитку.

Урбанонімний простір функціонує як цілісна система, у якій виникнення нових назв внутрішньоміських об'єктів, з одного боку, підпорядковане законам мови, а з іншого, - на цей процес впливають екстралінгвальні фактори, зокрема соціально-економічні, етнокультурні, етноментальні. В урбанонімній системі співіснують старі і нові назви. Урбанонімна система надзвичайно мінлива. Найменування є своєрідним джерелом інформації про Тернопіль, оскільки вони розкривають історію, культуру, традиції та звичаї мешканців міста.

Сучасні урбаноніми м. Тернополя є звичайним семантичними мовними знаками. Тобто виникнення кожного з них мотивується певною індивідуальною семантикою, онімною або апелятивною. Найчисельнішу групу досліджуваних назв становлять відантропонімні утворення (антропоніми – власні імена осіб (імена, по-батькові, прізвища, прізвиська людей)). Аналіз таких лексем показує, що власні імена людей, відображені в урбанонімах, належать, переважно, видатним тернопільським письменникам, а також митцям, що здобули світової слави, і національним героям. Всі ці назви є меморіальними.

Урбаноніми, утворені на базі основ, похідних від імен та прізвищ відомих тернополян становлять 10% від загальної кількості. Сюди відносимо назви вулиць: *Братів Бойчуків* (художники-монументалісти), *Т. Бордуляк* (письменник, священик УГКЦ), *В. Винниченка* (письменник, художник, політичний та державний діяч), *В. Громницького* (український греко-католицький священик, громадський діяч), *С. Дністрянського* (галицький академік, вчений-правник, політичний діяч), *Леся Курбаса* (режисер, актор, засновник театру-студії «Березіль»), *Я. Головацького* (лінгвіст, педагог, громадський діяч, співзасновник об'єднання «Руська трійця»), *В. Гнатюка* (етнограф, фольклорист, мовознавець, громадський діяч), *М. Паращука* (скульптор, громадський діяч), *В. Юрчика* (актор) та ін. Немає вже сьогодні назв вулиць *Барона Гірша* (тепер вул. *Шашкевича*), *В. Мандаля* (тепер вул. *Паркова*). Ці постаті особливо пам'ятні в історії Тернополя. Знаменитий барон Моріц фон Гірш (1831 – 1896 рр.) був кумиром єврейської громади міста, безкорисливим меценатом і засновником багатьох фондів, що фінансували будівництво і утримання шкіл «без різниці віросповідання і національності». Прізвище Мандаль символізує великі перетворення в історії міста у другій половині XIX століття і на початку XX століття. В. Мандаль був 13 років бургомістром Тернополя (1855 – 1868 рр.). Після 1991 року відновили у місті назву вулиці Й. Перля, який народився і жив у Тернополі. Писав вірші на івриті та їдиші, керував колективом першої єврейської школи на Галичині.

Найменування на честь видатних українських гетьманів, отаманів та народних повстанців, що боролися за правду і відстоювали свободу власного народу становлять 32% від загальної кількості. Сюди відносимо назви вулиць: *Омельяна Польового* (полковник УПА), *Д. Вишневецького*, *Д. Галицького*, *С. Петлюри*, *С. Бандери*, *І. Богуна*, *П. Дорошенка*, *У. Кармелюка*, *К. Савури*, *Є. Коновальця*, *С. Наливайка*, *І. Підкови*, *Морозенка*, *П. Сагайдачного*, *Б. Хмельницького* та ін.

Урбаноніми, утворені на базі основ, похідних від імен та прізвищ видатних українських митців, становлять 12%. До цієї групи входять вулиці *П. Куліша*, *Т. Шевченка*, *І. Котляревського*, *М. Коцюбинського*, *Л. Українки*, *М. Лисенка*, *А. Малишка*, *У. Самчука*, *В. Симоненка*, *В. Стефаніка*, *І. Франка*, *Ю. Федьковича*, *Н. Яремчика* та ін. Окрім українських прізвищ, в основах досліджуваних урбанонімів зафіксовані назви на честь видатних особистостей – польських, російських, грузинських. Зокрема, польських: *А. Міцкевича*, *Ю. Словацького*, *С. Монюшка*, *Г. Сенкевича*; російських – *А. Чехова*, *Ф. Достоевського*, *А. Чайковського*, *О. Пушкіна*; грузинських – *Ш. Руставелі* та ін.

Вулиці, названі на честь Героїв Радянського Союзу, для міста Тернополя не є характерними. Серед зібраного матеріалу зафіксовано лише дві назви такого типу. Це вулиці *Гагаріна* (космонавта) і *А. Живова* (А. Живов – рядовий радянської армії, який під час Проскурів – Чернівецької операції загинув у бою в м. Тернополі, закривши тілом амбразуру ворожого дзоту). Варто зауважити, що у період з 1939 р. до 1991 р. у м. Тернополі існувало понад двадцять назв вулиць на честь політичних діячів, керівників і ідеологів партій та громадських організацій: *К. Маркса*, *Леніна*, *Дзержинського*, *Крупської*, *Енгельса*, *Хрущова*, *Калініна*, *Фрунзе*, *Щорса*, *Кірова* та ін.

Аналізуючи зібрані урбаноніми, ми з'ясували, що в першій половині ХХ століття створювалися урбаноніми на честь людей, які були відомими за межами населеного пункту: *А. Міцкевича*, *Я. Кілінського*, *Я. Пунчерта*, *Я. Матейка*, *Лемвеля*, *В. Баварського* та ін. З 1920 р. у системі урбанонімів переважали назви на честь політиків, письменників, поетів, діячів мистецтва. У другій половині ХХ століття у системі урбанонімів починає збільшуватися група назв на честь людей, які безпосередньо були пов'язані з конкретним містом.

Частину урбанонімів утворено від різних розрядів топооснов. Найпродуктивнішу групу складають урбаноніми – похідні від ойконімних основ. До неї належить: *Київська*, *Львівська*, *Тернопільська*, *Чернівецька*, *Бережанська*, *Бродівська*, *Микулинецька*. Цікаво, що такі назви у досліджуваному місці почали з'являтися з 1939 р. Лише вул. Микулинецька зафіксована з 1867 р. Ойконімами інших країн мотивуються назви вулиць: *Канадська* (з 1991 р.), *Тбіліська* (з 1939 р.), *Слівенська* (з 1939 р.). Етнічними мотивовані назви вулиць: *Гуцульська* (з 1991 р.), *Лемківська* (з 1991 р.), *Руська* (з 1939 р.), *Татарська* (з 1867 р.). Історико-географічні області представлені в основах урбанонімів: *Волинська*, *Галицька*, *Подільська*, *Поліська*, які фіксуються з 1939 р. Назви такого типу, на думку Р. Разумова, не мають стійкого зв'язку з названим об'єктом [2, с. 11].

Урбаноніми, утворені від прикметникових апелятивів (34 одиниці), складаються із лексем, твірні основи яких мають вказівку на будь-які природні об'єкти або елементи планування структури міста і урбаноніми, які відображають особливості того об'єкту, що вони називають. У межах першого підтипу можна виділити групи:

урбаноніми, які відображають розташування об'єкту щодо водних об'єктів: *Загребельна*, *Зарічна*, *Мостова*, *Набережна*, *Над Ставом*. Найдавнішою з-поміж названих найменувань є вулиця *Мостова*, яка у Тернополі фіксується з 1867 р., інші назви з'явилися лише з 1939 р.

урбаноніми, які відображають розташування об'єкту щодо ділянок землі, засаджених рослинами: *Паркова*, *Степова*, *Гайова*. Перших дві назви фіксуються з 1939 р., остання – з 1920.

урбаноніми, які відображають розташування об'єкту щодо форм рельєфу: *Глибока*, *Глибочанська*, *Доли*, *Низина*, *Рівна*, *Оболоня*, *Підгірна*, *Спадиста*, *Стрімка* (сучасна назва, за часів Австро-Угорщини і до 1991 р. – *Строма*).

урбаноніми, які відображають розташування об'єкту щодо елементів планування структури міста: *Приміська*, *Заміська*, *Південна*, *Північна*, *Хутірська*, *Далека*. У межах другого підтипу виділяємо урбаноніми, що відображають фізико-географічні особливості об'єкту: *Піша* (ця назва проіснувала з 1867 до 1818 р.), *Вища* (1867 – 1918 рр.), *Мостова* (1867 – 1939 рр.), *Межова* (з 1991 р., попередня назва *Гранична* 1920 – 1991 рр.), *Піскова* (з 1991 р., попередня назва *Пісочна* 1920 – 1991 рр.), *Замкова* (назва існувала за часів Польщі, пізніше з 1991 р.), *Довга* (1867 – 1939 р.), *Валова* (1867 – 1939 рр., пізніше з 1991 р.).

Окрему групу становлять урбаноніми, що відображають особливості об'єктів, пов'язані з людською діяльністю.

У межах цієї групи ми виділяємо наступні підгрупи:

урбаноніми, які відображають розташування об'єктів – підприємств, заводів, фабрик: *Агрономічна* (з 1991 р.), *Робітничка* (1939 – 1991 рр.), *Медова*, *Медобірна*, *Промислова* (з 1939 р.), *Текстильна* (з 1939 р.), *Фабрична* (з 1939 р.), *Птахокомбінатна* (1939 – 1991 рр.), *Цегельний провулок* (з 1920 р.), *Комбінатна* (1939 – 1991 рр.), *Броварна* (з 1939 р.).

урбаноніми, які відображають розташування об'єктів соціальної сфери – навчальних, лікувальних, спортивних закладів: *Театральний Майдан*, *Клінічна* (з 1939 р.), *Спортивна* (з 1991 р.), *Шпитальна* (з 1867 р.), *Гімназіальна* (1867 – 1918 рр.), *Шкільна* (з 1939 р.), *Музейна* (1939 – 1991 рр.).

урбаноніми, які відображають розташування транспортних об'єктів: *Привокзальна площа* (1939 – 1991 рр.), *Привокзальний майдан* (з 1991 р.), *Деповська* (з 1939 р.), *Тролейбусна* (з 1939 р.).

урбаноніми, які відображають розташування торгових об'єктів: *Гордня* (за часів Польщі), *Городна* (з 1991 р.), *Старий ринок* (з 1991 р.), *Торговиця* (1867 – 1939 рр.).

Найбільшого поширення цей тип урбанонімів набув протягом радянського періоду історії міста, оскільки давав можливість поряд з реалізацією основного значення вносити ідеологічне маркування – прославляти людину праці.

Розвиток системи урбанонімів м. Тернополя, як і інших міст, залежить від економічних, соціальних і культурних процесів. Крім того, на систему урбанонімів, безперечно, впливають культурні традиції міста, адміністративний статус, розмір і особливості розташування. І, звичайно, на створення нових назв вплинули індивідуальні особливості тих людей, які приймали рішення про присвоєння відповідним об'єктам власних назв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лучик В. В. Особливості становлення української урбанонімії / В. В. Лучик // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ. – Вип. 44. – С. 3–4.
2. Разумов Р. В. Система урбанонімів руського провінціального міста кінця XVIII – XX вв. (на прикладі міст Костроми, Рыбинська і Ярославля): автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01 / Р. В. Разумов; Ярославський гос. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Ярославль, 2003. – 21 с.
3. Лучик В. В. Міські назви (урбанонімія) / В. В. Лучик // *Słowiańska onomastyka: encyklopedia*. – Т. 2. – Warszawa-Kraków, 2003. – С. 313–316.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014 р.

УДК 801.8:82:316.77

Надія Бачкур

(Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника)

ЗАМОВЧУВАННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ:

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

(на матеріалі української прози початку ХХІ століття)

У статті основну увагу зосереджено на особливостях використання замовчування у різних мовленнєвих ситуаціях, зображених у художньому тексті. Проаналізовано основні складники спілкування, чинники, що зумовлюють замовчування в комунікації. Розглянуто умови, характер використання замовчування у художньому тексті початку ХХІ століття.

Ключові слова: замовчування, комунікація, адресант, адресат, імпліцитність, художній текст.